

УДК 94(477.53-25)“1752”

І. М. КІСІЛЬ*

**ПРИВІЛЕЙ НА МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО ПОЛТАВІ 1752 р.
(До питання про автономію міської громади)**

На основі архівних документів досліджено умови надання магдебурзького права Полтаві гетьманом Кирилом Розумовським у 1752 р., взаємовідносини між Полтавською полковою канцелярією та магістратом, обрання міщанами війта, бурмістрів та райців.

Ключові слова: магдебурзьке право; гетьман; Генеральна військова канцелярія; Полтавська полкова канцелярія; Полтавський магістрат.

Надання магдебурзького права містам у першій половині – середині XVIII ст. було доволі нетиповим явищем для Гетьманщини та абсолютно чужорідним для Російської імперії, до складу якої вона була інтегрована. На ті часи вже спостерігалася стійка зворотня тенденція: обмеження прав міст, а в ряді випадків передавання їх у приватну власність. Так м. Почеп, яке у 1666 р. отримало магдебурзьке право, за особливі заслуги у 1709 р. було віддане у власність князю О. Меншикову¹, у 1718 р. м. Короп – гетьману Івану Скоропадському², у 1752 р. м. Мена – сотникам Забілам³. Жалуваною грамотою Єлизавети Петрівни гетьману Кирилу Розумовському у 1760 р. надані у власність міста Батурина та Почеп із повітами, Шептаківську волость із селами та угіддями⁴.

Полкові та сотенні адміністрації спрямовували всі зусилля на підпорядкування магістратів своїй юрисдикції: козацька адміністрація втручалася у процеси формування міських органів влади, обов'язковою стала присутність представника полковника чи сотника на засіданнях магістратського суду, захоплювалися магістратські й міщанські землі, вводилися додаткові податки і повинності на користь полкової старшини, відбувалося самочинне переведення міщан під владу приватних осіб. Магістрати більшості міст Гетьманщини у 50-х роках XVIII ст. стали слухняними виконавцями волі полкової старшини⁵.

Питання надання магдебурзького права Полтаві у 1752 р. й досі є дискусійним в історіографії. Ряд відомих дослідників, зокрема, Д. І. Багалій, М. П. Василенко, О. Г. Бажан вважають, що магдебурзьке право було надане Полтаві гетьманом Кирилом Розумовським у 1752 р.⁶ Інші – М. М. Бужинський, В. В. Румянцева, З. П. Яненко, Н. Я. Цехмістро, О. В. Коваленко, навпаки, стверджують, що воно було надане

---

* *Кісінь Іван Миколайович* – кандидат історичних наук, перший заступник Голови Державної архівної служби України.

ще до 1648 р., коли територія Лівобережної України входила до складу Речі Посполитої, але з різних причин було втрачене, а в 1752 р. його лише відновили⁷. При цьому основні аргументи цих дослідників зводяться, головним чином, до тлумачення термінів “магістрат” і “ратуша” в залежності від того, в якому значенні вони вживаються в актовому матеріалі. Варто нагадати про те, що Полтава у передвоєнні 1640-і роки являла собою не місто, а лише слободу, де добували селітру, і навряд чи у неї були тоді шанси отримати привілей на магдебургію. Місто почало розвиватися швидкими темпами вже після закінчення військових дій. Можливо, певні елементи міського самоврядування воно набуло за часів правління царя-реформатора Петра I, який проводив і міську реформу, рівняючись на європейські міста, де повсюдно існувало міське самоврядування. Тоді ж, мабуть, і було запроваджене ратушне правління, про яке згадували полтавські міщани у 1752 р.

Нові (або маловідомі дослідникам) документи, що зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (далі – ЦДІАК України), дозволяють сьогодні по-новому подивитися на самоврядне життя мешканців Полтави, розкривають деякі деталі і подробиці вибору війтів, а головне – зайвий раз підтверджують тезу про те, що магдебургія місту була надана таки у 1752 р., а не раніше.

У січні 1752 р. полтавський війт Йосип Кирилов разом із міщанами подали на ім'я гетьмана Кирила Розумовського прохання відновити у Полтаві діяльність магістрату. Своє клопотання вони аргументували тим, що за часів Богдана Хмельницького місто користувалося самоуправлінням, на що й мало відповідні грамоти та привілеї. Проте внаслідок пожежі 1709 р., під час облоги шведськими військами цього міста, документи були втрачені. Як доказ діяльності магістрату міщани посилалися на купчі, що укладалися і реєструвалися в магістраті⁸. Ще одним доказом, на думку міщан, мала слугувати наявність у магістратському володінні сіл, що їх було надано гетьманом Іваном Скоропадським за заслуги в обороні міста від шведів⁹. Крім того, надання привілею на самоуправління, на думку полтавських міщан, мало відбутися за їхні заслуги та втрати, понесені в роки російсько-турецької війни 1735–1738 рр.¹⁰

Після більш як піврічного розгляду, 25 серпня 1752 р. Кирило Розумовський підписав універсал про відновлення магістрату у Полтаві та надав міщанам право обирати війта, бурмістрів та інших урядників шляхом вільного голосування, чинити суд та розправу за нормами магдебурзького права. Одночасно було затверджено форму та опис печатки магістрату і підтверджено право на володіння селами та угіддями, наданими гетьманами полтавській ратуші¹¹.

Практично одночасно з Полтавською полковою канцелярією клопотання про відновлення діяльності магістрату у Новгород-Сіверську

подала Стародубська полкова канцелярія. Розглянувши його, гетьман Кирило Розумовський 17 листопада 1752 р. видав відповідний універсал¹². На думку Д. І. Багалія, міщани Новгород-Сіверська звернулися за підтримкою до Наталії Розумовської, матері гетьмана Кирила Розумовського, яка, в свою чергу, звернулася з цього приводу до генерального писаря Андрія Безбородька, останній і підготував усі необхідні документи¹³.

Зважаючи на той факт, що в першій половині – середині XVIII ст. полкові канцелярії всіляко намагалися обмежити права міст та підпорядкувати їх своїй владі, можна припустити, що між Йосипом Кириловичем та полтавським полковником Андрієм Горленком існувала домовленість про подальшу взаємодію та підпорядкування магістрату полкової канцелярії. На підтвердження цієї гіпотези свідчить факт звернення у січні 1752 р. полтавського в'їта та міщан до Полтавської полкової канцелярії з проханням порушити перед гетьманом Кирилом Розумовським питання про відновлення діяльності магістрату. Розглянувши й підтримавши звернення міщан, полтавський полковник Андрій Горленко надіслав гетьману Кирилу Розумовському прохання видати універсал на відновлення міського самоуправління¹⁴. Проте полковник не забув про власний інтерес і в листі до гетьмана зазначив, що "... і яко они, в'їтъ з мѣщанами, просятъ о магістрате, желая и з оним битъ по прежнему в вѣдомѣ полковой канцелярії"¹⁵. Відзначимо, що у тексті донесення полтавський полковник жодним словом не згадує про пожалування Полтаві магдебурзького права, мова йде лише про магістрат як орган виконавчої влади.

Однак реалізувати на практиці надані полтавським міщанам права виявилось досить складною справою. Незважаючи на отриману від гетьмана грамоту на відновлення магістратської форми правління, вільне обрання міських урядників та окремих міський суд, полкова адміністрація не визнала незалежність Полтавського магістрату і продовжувала вважати полтавських міщан своїми підданими.

Першою серйозною суперечкою між магістратом і полковою адміністрацією стало обрання нового в'їта після смерті 29 грудня 1752 р. Йосипа Кирилова. Користуючись наданим гетьманом правом вільного обрання міських урядників, міщани зібралися 31 грудня 1752 р. у приміщенні магістрату і загальною більшістю голосів обрали в'їтом першого бурмістра Андрія Терентенка. Життєвий досвід, військова служба та робота на різних посадах робили Андрія Терентенка вигідним кандидатом. Полтавські міщани сподівалися, що він зможе вирішити проблемні питання міської громади.

Військова служба Андрія Терентенка розпочалася з участі в обороні Полтави під час облоги її шведськими військами. Згодом він брав участь у Прутському поході 1711 р., обороняв південні кордони від на-

бігів кримських татар та побував у полоні. В 1721 р. його обрали полковим комісаром зі збору консистентського податку. У роки російсько-турецької війни 1735–1738 рр. Терентенко закуповував та постачав на потреби російської армії волів. Звільнившись зі служби, займався комерційною діяльністю: скуповував воли з подальшим перепродажем їх у Шльонську (Сілезії), а звідти привозив різні товари, які продавав на місцевих ярмарках¹⁶.

По завершенню виборів до канцелярії гетьмана було надіслано повідомлення про їх результати¹⁷. Проте таке “безконтрольне” з боку полтавської полкової канцелярії обрання вїйта, на думку полковника, прямо суперечило його особистим інтересам. У листі, надісланому 7 січня 1753 р. до Генеральної військової канцелярії, полковник Андрій Горленко оскаржив рішення громади і дав свою оцінку проведеним виборам: “ егда волею божею вїйт полтавский Иосиф Кириловъ умре, то магистратъ полтавский не давъ никакого знания в полковую канцелярію в ночь, в необычное время, собравъ нѣсколко пяныхъ цеховихъ людей к избѣ магистратской чинилъ виборъ на чинъ убилай вїйта ... и вибравъ єдного мѣщанина названного Андрѣя Терентенко, а самъ же собою опредѣлилъ вїйтомъ ... дерзнулъ и самъ подписатся вїйтомъ магистратскимъ не требуя на то ни от кого конфѣрмаціи”. Не забув полковник згадати й про свої заслуги у відновленні полтавського магістрату і вказав, що за універсалом “оной магистрат от дирекціи полковника и полковой канцелярії не исключень”, тому просив визнати ці вибори недійсними і пропонував провести нові¹⁸.

У другій скарзі, від 18 січня на ослушности и противности и прoderзновения мещан полтавского магистрата ... которые причинили мне над прежние укоризны немалые обиды”, полковник звинуватив новообраних міських посадовців у відмові надати підводи для перевезення дичини до гетьманського двору; самотійному, без згоди з полковою канцелярією визначенні та постановці на зимові квартири російських солдат, перепідпорядкуванні цехів магістрату, що раніше знаходилися під юрисдикцією полкової канцелярії. Андрій Горленко прохав відсторонити вїйта та писаря від виконання обов’язків та призначити, на час до обрання нових урядників, на посаду вїйта городского отамана Іллю Волховського, який “и прежде много врѣмени в того правления находился и к тому достаточен”, а на посаду міського писаря – військового канцеляриста Федора Белушенка¹⁹.

Розглянувши прохання міщан та скарги полковника, Генеральна військова канцелярія надіслала гетьману Кирилу Розумовському, який на той час перебував у Москві, листа з проханням врегулювати цю суперечку.

Не чекаючи відповіді від гетьмана, полтавський полковник вирішив розв’язати цей конфлікт, використовуючи силу. З метою виконан-

ня повинності з постачання дичини до гетьманського двору, полтавські міщани, як і решта мешканців Гетьманщини, зобов'язані були надавати коней та підводи для її перевезення. Відповідно до ордеру полтавського полковника, старшина Полтавської полкової канцелярії силоміць у січні 1752 р. відібрала коней та підводи у магістратських урядників та міщан. Такі дії викликали протест магістрату. У скарзі від 23 січня 1752 р., надісланій до Генеральної військової канцелярії, зазначалося, що деякі коні та підводи так і не були повернуті. Такими діями сотенна канцелярія не тільки перевищила свої повноваження, а й порушила порядок відбування цієї повинності. У скарзі міщани вказували на свавілля сотенної та полкової старшини та прохали, щоб відбування всіх повинностей відбувалося виключно згідно з ордером Генеральної військової канцелярії, а не по указу полковника²⁰.

Розглянувши звернення Генеральної військової канцелярії, гетьман Кирило Розумовський прийняв тимчасове рішення. Ордером від 20 лютого 1753 р. він залишив на посаді обраних полтавськими міщанами війта та писаря до свого приїзду до м. Глухова та видання з цього приводу окремого наказу. Також магістрат було зобов'язано на вимогу полкової канцелярії надавати підводи та коней для відбування повинностей з перевезення подорожніх та дичини до його гетьманського двору²¹.

Фактично з цього часу розпочинається протистояння між магістратом та полтавським полковником, який намагався нівелювати зусилля Андрія Терентенка з практичного впровадження у повсякденну практику наданих місту прав та привілеїв.

Протягом 1753–1754 рр. Андрій Терентенко порушував перед Генеральною військовою канцелярією такі питання:

- сплата податків від ремісників, які проживали у Полтаві та перебували під захистом козацької старшини;
- сплата податків до міської казни усіма мешканцями міста, незалежно від станової приналежності, які жили на міщанських ґрунтах;
- повернення у міську власність будинків, зайнятих полковим судом і військовими постояльцями;
- ремонт мостів, гатей, верстових стовпів не тільки міщанами, а усіма мешканцями міста;
- заборона використання у приватних потребах полковника посполитих магістратських сіл;
- продаж алкоголю у місті та селах, належних магістрату²².

Проте ці заходи, спрямовані на розвиток автономії міської громади, не мали успіху. Генеральна військова канцелярія самоусунулася від вирішення проблемних питань і гальмувала їх вирішення нескінченним листуванням. Відсутність сильного покровителя у міській гро-

мади та монопольне право на застосування фізичного примусу з боку полковника звели нанівець усі ініціативи Андрія Терентенка. За часи його вйтівства фактично було вирішене лише одне питання – порядок відносин між полковою канцелярією та магістратом. Але цьому також сприяла конфліктна ситуація, що склалася навколо Новгород-Сіверського магістрату, вйті якого Опанас Таміловський також конфліктував із полковою канцелярією і визнавав та виконував розпорядження лише Генеральної військової канцелярії.

Наказом гетьмана від 30 червня 1753 р. Генеральній військовій канцелярії, з метою врегулювання конфліктної ситуації, визначено місце магістратів привілейованих міст у системі органів влади: магістратам, какъ в полковихъ такъ і в сотеннихъ городахъ, находячимся в визіі і в командѣ полковихъ канцелярий, кромѣ нарядовъ и общенародныхъ повинностей и сѣда по земскимъ дѣламъ бытъ не слѣдуетъ. Ежели же по какимъ дѣламъ, как то о вистатченіі на консистентовъ и дрѣгихъ дачъ надлежатиметь полковим канцеляриямъ з магістратами имѣть сношеніе, в такомъ случае предложеніе чинит формой партикулярних писемъ на імя войта и урядниковъ магістратскихъ”. Також у наказі гетьмана зазначалося, що всі сторони мають з повагою ставитися до виконання указів Її імператорської величності. Відбування повинностей та виконання усіх нарядів вйти та міські посадовці повинні організувати за ордерами, надісланими від полкових канцелярій²³.

Наслідком цього протистояння стало різке зменшення підданих Полтавського магістрату. Надаючи у червні 1754 р. пояснення Генеральній військовій канцелярії, чому полтавський магістрат не може надіслати належну кількість робітників для будівництва задніпровських фортець, Андрій Терентенко вказував, що за ревізією 1753 р. у віданні магістрату, з урахуванням мешканців магістратських сіл, перебувало 867 дворів, а за один рік вибуло 170 дворів²⁴.

Розуміючи всю безрезультатність боротьби з полтавським полковником, зваживши на відсутність можливостей вирішити накопичені конфлікти, до того ж літній вік та стан здоров’я²⁵, Андрій Терентенко 5 червня 1754 р. подав на ім’я гетьмана клопотання про його звільнення від виконання обов’язків вйта²⁶.

Цілком очевидно, що цим вирішив скористатися Андрій Горленко і, нарешті, підпорядкувати магістрат своїй волі. У клопотанні, поданому Кирилу Розумовському, міщани прохають гетьмана призначити на посаду вйта колишнього полтавського городового отамана Іллю Волховського. Поцінуючи його заслуги, вони зазначили, що кандидат перебуває на посаді городового отамана ще з часів російсько-турецької війни 1735–1738 рр., постійно живе в Полтаві і, найголовніше, його рекомендував на цю посаду Андрій Терентенко²⁷.

Утім, одночасно з цим клопотанням, до гетьмана надходить звернення від писаря Генерального військового суду Василя Висоцького, в

якому той прохає призначити на посаду війта свого батька, Івана Висоцького – бурмістра Полтавського магістрату. У донесенні вказувалося, що він заслуговує на цю посаду завдяки вірній і тривалій військовій службі, за яку так і не отримав нагороду²⁸.

Розглянувши подані йому клопотання, 10 серпня 1754 р. Кирило Розумовський видав універсал, яким затвердив на посаді полтавського війта Івана Висоцького²⁹. Таким чином, гетьман проігнорував право міщан вільно обрати війта, чим порушив свій же, виданий раніше, універсал.

Призначення на посаду війта, який мав впливового покровителя, дозволило міській владі частково вирішити питання впорядкування системи збору податків і відбування повинностей та зупинити відхід міщан та посполитих³⁰. Проте, при цьому Кирило Розумовський дав чітко зрозуміти, що залучати до виконання загальнонародних повинностей та переобтяжувати консистентськими податками своїх підданих він не дозволить³¹.

У серпні 1762 р. гетьманським універсалом Івана Висоцького було звільнено з посади, а війтом Полтавського магістрату затверджено військового канцеляриста Петра Чарниша³².

Для належного управління магістратом, судом, міським господарством та адміністративно-фінансовими справами міщани обирали бурмістрів, райців, лавників та магістратського писаря. При цьому слід зауважити, що чисельність магістратських урядників не була чітко визначеною і коливалася залежно від рангу і розмірів міста. Згідно з положенням збірника норм магдебурзького права “*Porządek sądow miejskich*”, міщани повинні були обрати одинадцять урядників “а войт двенадцатый... и сие число одинадцять значит одинадцять апостолов кроме Иуды предателя, а войт двенадцатый, значит избавителя нашего кой был глава апостолам...”³³. У пунктах “Прав, за якими судиться малоросійський народ”, що стосуються виборів міських урядників, не вказано точної кількості магістратських службовців: “коликим числом их в городах за обычай бывает”³⁴.

Відповідно до кваліфікаційних вимог, магістратські урядники повинні були відповідати наступним вимогам “оседлых, однако не вѣсьма богатых и убогих, но среднего имущества, ибо богатые и сильнее часто звикли общество утеснять и нищих, убогие же поелику лакомые не пользоваться, но средственнаго имущества к тому, наиспособнейшие, которые своим доволствуются, чужого не желают и общество к полезности приводят”³⁵. Проте, як показав аналіз їхніх послужних списків та роду занять до обрання і після звільнення з посади, бурмістри, райці та лавники Полтавського магістрату походили із міщанського та козачого станів, що займалися гуртовою торгівлею³⁶.

Разом із обранням на посаду війта Андрія Терентенка міщани обрали чотирьох бурмістрів, чотирьох райців, чотирьох лавників та писаря.

Досить різку й промовисту оцінку дав полковник і обраним магістратським службовцям у іншій скарзі: “выбрано самоволно в магістратские чини дванадцять человек, іменно бурмистра чтири, райци чтири и лавники чтири, да прежнихъ бурмистовъ два и писар еденъ итого пятнадцать дворов з самихъ багатшихъ и знатнѣйшихъ мѣщан ... чего в томъ магистратѣ изстарѣ никогда такого знатного числа чиновников не состояло”. Отже, полковник негативно оцінив обрання такої кількості магістратських службовців, оскільки обрані особи отримували неймовірно на його думку привілеї – звільнялись від сплати податків і повинностей, а їхні будинки – від постою, через що “незгласнымъ людемъ немалое отягощение”. Полковник констатував, що така кількість магістратських службовців є збитковою для економіки міста, оскільки раніше ці 12 новообраних магістратських службовців сплачували 72 порції і 30 рацій³⁷. Логіка полтавського полковника була прийнятною й цілком зрозумілою для гетьманської адміністрації, але він не враховував того факту, що саме така практика була властива усім містам, що користувалися магдебурзьким правом, принаймні за часів Речі Посполитої.

Намагання притягти Андрія Горленка до відбування загальнонаrodnих повинностей та сплати податків не мала успіху. Ордером Генеральної військової канцелярії двори вїта, бурмістрів, райців та лавників були звільнені від податків та повинностей на час виконання ними обов’язків³⁸.

Для виконання служб при магістраті мали одночасно перебувати два бурмістри, двоє райців та двоє лавників, т. зв. “правлячі урядники”. Інші міські урядники, т. зв. “неправлячі”, використовувалися для різних служб і доручень. Термін перебування “правлячих” урядників становив півроку³⁹.

Порушення права вільного обрання вїта негативно вплинуло і на механізм обрання магістратських урядників. Ігноруючи право громади на обрання писаря, у листопаді 1754 р., за поданням вїта, на посаду міського писаря Генеральна військова канцелярія затвердила канцеляриста Генерального суду Данила Писаревського⁴⁰, порушуючи тим самим самоврядні права міщан.

У серпні 1759 р., у зв’язку із звільненням бурмістрів Андрія Терентенка та Семена Максименка, а також смерті Петра Кирилова, з метою уникнення проблем для виконання служб, міщани зібралися та шляхом вільного голосування обрали на вакантні посади райців Федора Чупруновського, Павла Кирилова і міщанина Данила Терентенка. На щойно звільнені посади райців обрали магістратських лавників Омеляна Малиховського і Павла Висоцького. А на посади лавників – міщанина Григорія Мосьпана та магістратського канцеляриста Василя Дем’яновича.

Проте Іван Висоцький не визнав результати цих виборів і відмовився приводити новообраних міських урядників до присяги через відмову міщан обрати на посаду бурмістра його сина Захара⁴¹.

Відстоюючи своє право вільного обрання міських урядників, міщани інформували Генеральну військову канцелярію про результати голосування та прохали видати ордер, яким мали зобов'язати Івана Висоцького визнати результати виборів та привести новообраних бурмістрів, райців та лавників до присяги. Разом із цим міщани повідомили, чому вони відмовилися обрати Захара Висоцького на посаду бурмістра: “по причинє яко онъ еще молодъ и не женатъ, и нигдѣ ни в каких слѣжбахъ не биваль и той бѣрмистерской должности крайне править не можетъ. К томѣ ж еще онъ с нимъ, войтомъ, в одномъ дворѣ и единой хатѣ живѣтъ да и присѣтствовать емѣ з отцемъ своїмъ неприлично”⁴². Аргументи і пояснення міщан зіграли свою роль. Розглянувши скаргу полтавських міщан, Генеральна військова канцелярія надіслала Івану Висоцькому ордер із зобов'язанням визнати вибір міщан та привести новобраних урядників до присяги⁴³.

Усім посадовцям полтавського магістрату, які звільнялися із займаної посади, було властиве бажання перейти до іншого стану з тим, щоб звільнити свої будинки від консистентського, квартирного податків та відбування загальнонародних повинностей.

Подавши клопотання на ім'я Кирила Розумовського про звільнення від виконання війтівських обов'язків, Андрій Терентенко прохав звільнити його від сплати податків та відбування будь-яких повинностей. Розглянувши прохання війта, гетьман задовольнив його та видав відповідний універсал⁴⁴. У 1758 р. Андрій Терентенко подав клопотання про звільнення його з посади бурмістра та попросив присвоїти йому чин військового товариша. Своє прохання він мотивував тим, що ті служби, які він виконував при війську, збирав податки та організовував поставки волів на потреби армії, відносяться до козачої служби. Це прохання було також задоволено⁴⁵. Його син Данило, який неодноразово обирався на посаду бурмістра, при звільненні також отримав чин військового товариша⁴⁶. Тож така практика була поширеною і закономірною у ті часи.

У донесенні гетьману про звільнення його із займаної посади, Іван Висоцький прохав звільнити його будинок від сплати податків, повинностей та нагородити його чином “против протчих войтов”. Розглянувши його прохання, гетьман видав універсал про звільнення будинку від податків та повинностей і присвоїв йому чин військового товариша⁴⁷.

Бурмістр Семен Максименко при своєму звільненні прохав Генеральну військову канцелярію клопотати перед гетьманом надати йому, за вірну його службу, чин значкового товариша. Своє прохання мотивував тим, що він і його батько за походженням є козаки, які переселилися із Келебердянської сотні до Полтави, він сам тривалий час перебував на службі при полковій канцелярії, здійснював збір волів та

податків на утримання російських військ, а з 1752 р. полтавські міщани обрали його на посаду бурмістра⁴⁸. Його прохання також було задоволене.

Таким чином, можна констатувати, що реалізація наданого міщанам Полтави права вільного вибору міських урядників вимагала значних зусиль міської громади та не могла існувати без зовнішньої підтримки впливових посадових осіб. Даючи настанову обраному від цього міста депутату до Комісії для створення проекту нового Уложення, виборці прохали імператрицю про жалувану грамоту на підтвердження прав та привілеїв магістрату, повноцінне впровадження в усі сфери міського життя норм магдебурзького права. Однак, існуюча адміністративно-політична система Гетьманщини, за якої магістрати, хоч формально не підпорядковувалися полковим канцеляріям (згідно з привілеями), не передбачала існування повноцінного місцевого самоврядування та нівелювала всі намагання міщан реалізувати надані їм привілеї. Тож надання міській громаді Полтави привілею на магдебурзьке право у 1752 р. слід розглядати як виняткове явище.

---

¹ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України), ф. 1632, оп. 1, спр. 310, арк. 363в.–37.

² *Лазаревський А. М.* Описание старой Малороссии. Т. 2: Полк Нежинский: материалы для истории заселения, землевладения и управления Малороссии / *А. М. Лазаревский*. – Издательство : Тип. К. Н. Милевского, – К., 1893. – С. 313.

³ ЦДІАК України, ф. 260, оп. 1, спр. 1053, арк. 17–20.

⁴ Там само, ф. 51, оп. 3, спр. 16368, арк. 2–3.

⁵ *Путро А. И.* Левобережная Украина в составе Российского государства во второй половине XVII в. / *А. И. Путро*. – К., 1988. – С. 51–52.

⁶ *Шафонский А. Ф.* Черниговского наместничества топографическое описание / *А. Ф. Шафонский*. – К. 1851. – С. 36; *Багалея Д. И.* Внешняя история магдебургского права в городах Левобережной Малороссии после присоединения ее к России с половины XVII и до конца XVIII в. / *Д. И. Багалея* // Чтения в историческом обществе Нестора летописца. – 1891. – Кн. XX. – С. 48; *Василенко Н. П.* Право магдебургское / *Н. П. Василенко* // Энциклопедический словарь: В 41 т. / Под ред. Е. И. Андреевского. Изд. Ф. А. Брокгауз и И. А. Ефрон. – СПб., 1898. – Т. XXIVа. – С. 894.

⁷ *Бужинський М.* З історії полтавського магістрату за перші роки його існування (1752–1767 рр.) / *М. Бужинський* // Записки історично-філологічного відділу УАН. – К., 1927. – Кн. XI (1927). – С. 171–184; *Румянцева В. В.* Эмблемы земель и гербы городов Левобережной Украины периода феодализма / *В. В. Румянцева*. – К., 1986. – С. 70; *Полтава. Історичний нарис* / Під ред. В. О. Пашенко – Полтава, 1999. – С. 34–35, 72; *Коваленко О. В.* Полтавський магістрат XVII–XVIII століття / *О. В. Коваленко* // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія: Історичні науки. – Вип. 11. – 2008. – С. 28–31.

⁸ ЦДІАК України, ф. 269, оп. 1, спр. 1473, арк. 1а.

⁹ Йдеться про універсали від 24 травня 1710 р. (про закріплення за полтавською ратушею сіл Гуджулів, Тахтаулів і Павленки) та від 15 жовтня 1718 р. (про закріплення за полтавською ратушею сіл Іванчині, Івашки і Грабинівка та частини с. Осьмачки) – Генеральне слідство про маєтності Полтавського полку 1729–1730 / Упоряд. І. Бутич. – Полтава, 2007. – С. 120–127.

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 269, оп. 1, спр. 1473, арк. 1а.

¹¹ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. 1, спр. 54554, арк. 249–250.

¹² ЦДІАК України, ф. 57, оп. 1, спр. 138, арк. 687–688.

¹³ *Багалеї Д. И.* Внешняя история магдебургского права...

¹⁴ *Бужинський М.* З історії полтавського магістрату... – С. 180.

¹⁵ Там само.

¹⁶ ЦДІАК України, ф. 269, оп. 1, спр. 2530, арк. 2–2зв.

¹⁷ Там само, спр. 1458, арк. 4–4зв.

¹⁸ Там само, спр. 1473, арк. 3–5 зв.

¹⁹ Там само, спр. 1458, арк. 9–10 зв.

²⁰ Там само, спр. 1473, арк. 31–32 зв. Доволі цікавим є те, що у цій скарзі Андрій Терентенко підписався як бурмістр. Вочевидь, він зважив на скаргу полковника, надіслану до Генеральної військової канцелярії, в якій останній скаржився, що новообраний вїйт Андрій Терентенко насмілювався підписатися як вїйт до його затвердження на цій посаді гетьманом. В іншому документі, що вийшов з Полтавського магістрату, від підписався: “въ войтовской должности” (Там само, арк. 35 зв.). Після отримання наказу гетьмана від 20 лютого 1752 р., Андрій Терентенко підписався як “полтавского магистрата бурмистр”, “магистрата полтавского войтовскою должность содержащий” та “въ войтовской должности бурмистр”. Писар міський Гнат Давиденко також спершу підписувався як “писар”, але, з початку березня 1752 р., почав підписуватися: “в писарской должности” (Там само, арк. 42зв., 48зв., 58, 61, 128зв. 135, 142зв., 143).

²¹ Там само, спр. 1458, арк. 15зв.

²² Там само, спр. 1473, арк. 41–143.

²³ Там само, арк. 72зв.

²⁴ Там само, ф. 51, оп. 3, спр. 12638, арк. 3, 6–11зв.

²⁵ Під час пожежі в місті 9 серпня 1753 р. вїйт і чотири урядники виїхали для контролю проведення рятувальних робіт. Туди ж приїхали і полковник Андрій Горленко із помічниками та російські драгуни. Між представниками магістрату і полкової влади виникла суперечка, що переросла у бійку, в ході якої вїйт отримав сильні тілесні ушкодження. – Там само, спр. 1894, арк. 1–4зв.

²⁶ Там само, ф. 269, оп. 1, спр. 1617, арк. 2зв.

²⁷ Клопотання підписали 2 райці, 3 лавники та 19 міщан. – Там само, арк. 3зв., 7зв.

²⁸ Там само, арк. 4.

²⁹ Там само, спр. 4041, арк. 2зв. Проте, фактично приступив до виконання обов’язків на початку жовтня. Всі документи, що виходили з полтавського магістрату, до кінця вересня підписував Андрій Терентенко. – Там само, спр. 1473, арк. 143.

³⁰ Там само, ф. 51, оп. 3, спр. 14460, арк. 2–4зв.

³¹ Там само, спр. 17161, арк. 4. З цієї ж причини у травні 1763 р., відповідно до доручення Кирила Розумовського, Генеральна військова канцелярія відсторонила від виконання обов’язків вїйта Петра Чарниша на час проведен-

ня розслідування про переобтяження повинностями підданих гетьмана. При цьому виконання обов'язків було покладено на військового товариша Данила Терентенка. – Там само, ф. 269, оп. 1, спр. 4092, арк. 6, ф. 51, оп. 3, спр. 17762, арк. 4–4зв.

³² Там само, ф. 269, оп. 1, спр. 4041, арк. 2зв.

³³ ІР НБУВ, ф. І, спр. 217 (ч. І), арк. 163.

³⁴ Права за якими судиться малоросійський народ. 1743 р. / Під ред. Ю. С. Шемшученка. – К., 1997. – Гл. XXVI, арт. 1, п. 1.

³⁵ ІР НБУВ, ф. І, спр. 217 (ч. І), арк. 159.

³⁶ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 14546, арк. 2зв.

³⁷ Там само, ф. 269, оп. 1, спр. 1458, арк. 6зв.–7.

³⁸ Там само, ф. 51, оп. 3, спр. 14546, арк. 5–6.

³⁹ Там само, спр. 15662, арк. 4.

⁴⁰ *Бужинський М.* З історії полтавського магістрату... – С. 175.

⁴¹ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 15662, арк. 1–2.

⁴² Там само, арк. 1зв.

⁴³ Там само, арк. 5–6.

⁴⁴ Там само, ф. 269, оп. 1, спр. 1617, арк. 5–6.

⁴⁵ Там само, спр. 2530, арк. 2–4.

⁴⁶ Там само, спр. 4092, арк. 3–4.

⁴⁷ Там само, спр. 4091, арк. 3–4.

⁴⁸ Там само, спр. 2531, арк. 2–3.

The author based on archival documents had researched terms of giving of Magdeburg Law to Poltava City by Hetman Kyrylo Rozumovsky in 1752, as well as relations between Poltava regimental office and Magistrate, election of Voit, Burmistr and Ratmann.

Key words: the Magdeburg Law; the Hetman; the General Military Office; the Poltava regimental office; the Poltava city council.